

BİBLİYOGRAFYA :

Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Müasırlaşmak* (İstanbul 1918; haz. İbrahim Kutluk), Ankara 1976; a.mlf., *Türkçülüğün Esasları* (Ankara 1339), İstanbul 1976; a.e.: *The Principles of Turkism* (trc. Robert Devereux), Leiden 1968, mütercim ön sözü, s. IX-XI; a.mlf., *Makaleler II* (haz. Süleyman Hayri Bolay), Ankara 1982; a.e. V (haz. Rıza Kardaş), Ankara 1981; W. F. Ogburn — M. F. Nimkof, *Sociology*, Boston 1940, s. 819-829; Osman Tolga, *Ziya Gökalp ve İktisadi Fikirleri*, İstanbul 1949; C. W. Mills, *The Power Elite*, London 1956; F. M. Keesing, *Cultural Anthropology*, New York 1958, s. 454-455; *Turkish Nationalism and Western Civilization* (trc. Niyazi Berkes), London 1959, s. 104-109 (Ziya Gökalp'in bazı makalelerinin çevirisi ile birlikte inceleme); E. Durkheim, *The Rules of Sociological Method* (trc. S. A. Solovay — J. H. Mueller), New York 1966, s. III; a.mlf., *Selected Writings* (haz. ve trc. A. Giddens), Cambridge 1972, s. 146-147; Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, *Sosyalistler XII*, İstanbul 1966, s. 17; a.mlf., *İçtimaiyat Dersleri*, İstanbul 1976, tür.yer.; a.mlf., "Ziya Gökalp'ta Sosyalizm Telâkkisi", *TK*, III/36 (1965), s. 929; S. N. Eisenstadt, *Comparative Perspectives on Social Change*, Boston 1968, s. XI; Doğan Avcıoğlu, *Dün-Bugün-Yarın-Türkiye'nin Düzeni*, Ankara 1969, s. 175; P. A. Sorokin, *Society, Culture and Personality*, New York 1969, s. 313; D. la Capra, *Emile Durkheim, Sociologist and Philosopher*, Ithaca 1972, s. 265, 272, 280; *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri* (haz. Rıza Kardaş), İstanbul 1973 (Ziya Gökalp'in makaleleriyle birlikte inceleme); Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ankara 1973, tür.yer.; Suat Anar, *The Social and Philosophical Foundations of Modern Turkish Education: The Impact of Ziya Gökalp's Teaching on Philosophy of Education* (doktora tezi, 1976), University of Maryland; Orhan Türkdoğan, *Ziya Gökalp Sosyolojisinde Bazı Kavramların Değerlendirilmesi*, İstanbul 1978; a.mlf., "Ziya Gökalp'te Sosyal Değişme", *Töre*, IV, Ankara 1972, s. 16; U. Heyd, *Ziya Gökalp: Türk Milliyetçiliğinin Temelleri* (trc. Cemil Meriç), İstanbul 1980; Erol Güngör, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, İstanbul 1980, s. 54-86; a.mlf., *Dünden Bugünden: Tarih-Kültür-Milliyetçilik*, İstanbul 1986, s. 103; Nihat Nirun, *Sistematik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp*, İstanbul 1981; Hikmet Yıldırım Celkan, *Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi*, İstanbul 1989; Nureddin Şazi Kösemihal, "Memleketimizde Tecrübî Sosyolojinin Doğuşu ve Gelişmesi", *Sosyoloji Dergisi*, sy. 6, İstanbul 1950, s. 123-124; Necati Akder, "Dil ve Kültür Şuuru", *TK*, IX/103 (1971), s. 574-576; Rıza Kardaş, "Ziya Gökalp", *İA*, XIII, 583-614.

SUAT ANAR

GÖKBİLGİN, M. Tayyip

(1907-1981)

Osmanlı tarihçisi.

Ordu'da doğdu. Dedeleri, Samsun'un Çarşamba kazasında kadılık ve müderislik yaptıklarından yörede Hocazadeler diye anılan bir aileye mensuptur. Babası Hacı Mehmed Emin Efendi'dir. İlk

öğrenimini Çarşamba'da yaptı; daha sonra bir süre medreseye devam etti ve babasından hüsn-i hat dersleri aldı. İstiklâl Savaşı sırasında ara verdiği tahsilini Samsun, Erzurum ve Trabzon muallim mekteplerinde tamamlayarak 1929'da Aşkale köy okulunda meslek hayatına başladı. 1936'ya kadar Tercan ve Aşkale ile İspir'in Kân ve Salaçur köylerinde ve Çarşamba'da öğretmenlik yaptıktan sonra aynı yıl açılan Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Hungaroloji Bölümü'ne girdi. Yan disiplin olarak da Tarih Bölümü'nün Yeni ve Yakınçağlar dersleriyle Latince, Fransızca ve Almanca derslerini takip etti. 1936-1939 yıllarında hocası Laszlo Rásonyi'nin teşvikiyle yaz aylarında Macaristan'da Keszthely ve Debrecen yaz üniversitelerine devam ederek sertifikalar aldı; Macar Millî Arşivi'nde staj yaptı. 1940'ta "Osmanlı Tarihi'nin Macarca Kaynakları" adlı teziyle fakülteden mezun oldu. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü'nde açık bulunan tercüman yardımcılığı kadrosuna, 1942 Şubatında Tarih Bölümü'nde asistanlığa getirildi. Yedek subaylık hizmetini yaptığı sırada Kasım 1942'de *Rumeli'de Yürükler ve Tatarlar* adlı teze doçent oldu. Askerlik hizmetini tamamladıktan sonra 1 Mart 1943'te Yeni ve Yakınçağlar Kürsüsü'nde doçent olarak göreve başladı. 1955'te profesör oldu ve Ortaçağ Kürsüsü'ne geçerek burada Osmanlı Devleti'nin kuruluş devri derslerini verdi. 1961'de yeni kurulan Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsü'nün başına getirildi. 13 Temmuz 1977'de emekli oluncaya kadar bu görevini sürdürdü. Zeki Velidi Togan'ın emekliliğe ayrılmasından sonra Edebiyat Fakültesi bünyesindeki İslâm Tetkikleri Enstitüsü müdürü oldu ve kürsü başkanlığını yanı sıra bu vazifeye de yürüttü. 2 Haziran 1981'de vefatına kadar ilmi çalışmalarına devam etti.

İyi bir hoca olan, yurt içinde ve yurt dışında pek çok kongre ve sempozyuma katılan Gökbilgin aynı zamanda değerli bir ilim adamıydı. İlmî faaliyetleri arasında özellikle arşiv belgeleri üzerinde yaptığı çalışmalar dikkati çeker. Daha 1943'te Türk Tarih Kurumu üyesi olmuştu. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar uzanan geniş bir tarih dilimi içinde çok çeşitli dersler vermiş, kitap ve makaleler yazmıştır. Tarihin yanı sıra arşivcilik, Osmanlı diplomatiği ve kütüphanecilik de Gökbilgin'in meşgul olduğu alanlardır. Nitekim Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsü'nün başına geçmesinden sonra Türkiye'de ilk defa paleografya ve diplomatik ders bu kürsüde okutulmaya başlanmıştır.

Eserleri. 1. XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı, *Vakıflar-Mülkler-Mukataalar* (İstanbul 1952). Bu eser, müellifin *İslâm Ansiklopedisi* için "Edirne" maddesini hazırlarken topladığı malzemeye dayanır. Burada Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde bulunan tahrir defterleriyle mühimme ve maliyeden müdevver defterler kullanılmış, pek çok orijinal belgeye yer verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Bursa'dan sonraki merkezi olması ve İstanbul'un fethinin ardından ikinci merkez haline gelmesi dolayısıyla seçkin bir yere sahip olan Edirne'nin başlangıçta Paşa sancağı iken sonradan merkezin Çirmen'e nakledilmiş olduğu konusuna da temas edilen kitapta Edirne şehrinin gelişmesi, padişah hasları başta olmak üzere has, zeâmet ve timarlarla mukâtaa, vakıf ve mülkler kronolojik sıraya göre ele alınmıştır. 2. *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân* (İstanbul 1957). Doçentlik tezi olarak hazırlanıp daha sonra bazı ilâvelerle bastırılan bu eser, Osmanlı Devleti'nin nüfus ve iskân politikası üzerindeki incelemelerin, Ömer Lütfi Barkan'ın önemli çalışmalarına rağmen henüz araştırmaya muhtaç durumda olması dolayısıyla kaleme alınmıştır. Anadolu'daki yürükler hakkında daha fazla inceleme yapıldığından Rumeli yürüklerinin konu olarak seçildiği bu kitapta yürüklerin menşei, Rumeli'ye geçişleri ve bu bölgedeki yürük grupları ayrı ayrı incelenmiş; yürük teşkilâtının dağılmasını önlemek üzere XVII. yüzyılda bunların "evlâd-ı fâtihân" adı altında teşkilâtlandırılmaları hususu ele alınarak evlâd-ı fâtihân tahrirlerine yer verilmiştir. 3. *Millî Mücadele Başlarken* (I-II, An-

M. Tayyip
Gökbilgin

kara 1959-1965). Üniversitede Osmanlı tarihi derslerinin yanı sıra Yüksek Denizcilik Okulu, Güzel Sanatlar Akademisi ve Teknik Okul'da inkılâp tarihi dersleri verdiği için Türk inkılâp tarihine de eğilen ve bu vesileyle inkılâp tarihi ve Atatürk'le ilgili çok sayıda yazı kaleme alan Gökbilgin, bu eserinde Mondros Mütarekesi ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı arasındaki devreyi incelemiştir. Ağırlıklı olarak Meclis-i Vükelâ mazbataları, *Nutuk*'ta ve *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*'nde yayımlanan belgelere dayandırılan eserde Mondros'tan sonra memleketin işgali, buna karşı tepkiler ve Osmanlı hükümetinin düştüğü güç durum, Anadolu'daki müdafaa cemiyetleriyle Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçişi, kongreler ve nihayet Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşuna kadarki faaliyetler anlatılır. 4. *Osmanlı Müesseseleri Teşkilâtı ve Medeniyeti Tarihi-ne Genel Bakış* (İstanbul 1977). Osmanlı teşkilâtı ve müesseselerinin kuruluş ve gelişme safhaları, bununla ilgili bazı önemli konuların ele alındığı eser bir ders kitabı niteliği taşımaktadır. 5. *Osmanlı İmparatorluğu Medeniyet Tarihi Çerçevesinde Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî* (İstanbul 1979). Eser bu konuda Türkçe olarak yazılmış ilk kitaptır. Gökbilgin'in meslek hayatının son yıllarında hazırladığı bu eser, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsü'nde okuttuğu derslere dayanmaktadır. Bununla birlikte eser daha sonraki diplomatik çalışmalarında rehber vazifesi görmüştür.

M. Tayyip Gökbilgin, bu kitapların yanı sıra Ayn Ali Efendi'nin *Kavân-i Âl-i Osmân der-Hulâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Divân* adlı risâlesinin tıpkıbasımına geniş bir giriş yazmıştır (İstanbul 1979, s. 1-40). İlmî makaleleri Türk Tarih Kurumu *Belleten*'i başta olmak üzere *Tarih Dergisi*, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, *Vakıflar Dergisi*, *Oriente Moderno* ile *Revue de la société Jean Bodin pour l'histoire comparative des institutions* ve diğer bazı yabancı dergilerde yayımlanan Gökbilgin birçok ansiklopedi maddesi de kaleme almıştır. *İslâm Ansiklopedisi*'nde yayımlanan bir kısım maddeleri (meselâ "Edirne", "Köprülüler", "Süleyman I", "Mehmed III") birer kitap hâmindedir. *Encyclopaedia of Islam*'ın ikinci edisyonu ile *Meydan Larousse*'un Türkçe yayımında da maddeleri bulunmaktadır olup ayrıca *Bilgi*, *Kemalizm*, *Tarih Dünyası*, *Tarih Hazinesi* gibi aylık

ve haftalık dergilerle *Cumhuriyet*, *Dünya*, *Ulus*, *Milliyet* gibi günlük gazetelerde popüler yazılar yazmıştır (bibliyografyası için bk. Kütükoğlu, sy. 12, s. 1-24).

BİBLİYOGRAFYA :

Mahmut H. Şakiroğlu, "Büyük Bir Kaybımız. Prof. M. Tayyip Gökbilgin 1907-1981", *TTK Belleten*, XLV/180 (1981), s. 551-572; Mübahat S. Kütükoğlu, "Prof. M. Tayyip Gökbilgin'in Ardından", *TED*, sy. 12 (1982), s. 1-24; Mihail Guboğlu, "Prof. Tayyip Gökbilgin Hakkında Anılarım ve Onun Eserlerinde Romen Ülkeleri", a.e., s. 783-836; Salih Tuğ, "Profesör M. Tayyip Gökbilgin (1907/1323 H. - 1981/1401 H.)", *İTED*, VIII/1-4 (1984), s. 249-251.

MÜBAHAT S. KÜTÜKOĞLU

GÖKBÖRİ

(bk. KÖKBÖRİ).

GÖKÇEADA

(bk. İMROZ).

GÖKMEDESE

Sivas'ta

Selçuklular dönemine ait medrese.

Sâhibiye Medresesi diye de bilinen yapı firuze renkli çinilerinden dolayı Gökmedrese adıyla tanınmaktadır. III. Gıyâseddin Keyhusev devrinde vezir Fahreddin Ali b. Hüseyin Sâhib Ata tarafından 1271 yılında yaptırılmıştır. Medresenin Şâban 663 (Haziran 1265) tarihinde düzenlenen vakfiyesinin sûreti Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaktadır (Defter, nr. 592, s. 100-103; nr. 604, s. 67-73). Taçkapı nişinin köşelerindeki sütunçelerin üstünde yer alan

iki panodaki "amel-i üstâd Kâlûyân'ül-Konevî" ibaresinden mimarın adının Kâlûyân olduğu öğrenilmektedir. İki katlı ve açık avlulu olarak dört eyvanlı plan düzenine göre kurulan medresenin taçkapısı batı yönünde yer almaktadır. Cep hede, taçkapının solunda kemeri yonca yaprağı şeklinde yapılmış üç lüleli ilginç bir kitâbeli çeşme, köşelerde de iki bölüm halinde geometrik ve bitkisel kâbartma motiflerle bezeli iki dayanma kulesi bulunmaktadır.

Medresenin en gösterişli bölümü, üzerindeki süslemelerle Selçuklu kapıları arasında önemli bir yere sahip olan taçkapıdır. Yapıya âbidevî görünüşünü veren taçkapının çoğunlukla stalaktit kavsaralı olan nişi önce yazı kuşağından oluşan bir sivri kemer, sonra da dikdörtgen taş işçiliğine sahip bir bordürle kuşatılmıştır. Yayvan kemerli kapı açıklığının iki yanındaki nişler taçkapının birer küçük benzeri şeklinde yapılmıştır. Cephe süslemesinde palmetler, lotuslar ve birbirini kesen geometrik kompozisyonlar yer alır; ayrıca hayat ağacı, nar, şahin, kuş ve hayvan başı gibi figürler göze çarpar. İki nişi çevreleyen sivri kemerin altında, ikisi de üstünde olmak üzere dört adet yuvarlak boşluk bulunmakta ve bunlar buralarda oynak halde dört adet kabara olduğunu göstermektedir. Bu yuvarlak boşlukların üstünde ise kitâbe yer almaktadır. Taçkapı üç taraftan çeviren ve dikdörtgen bordürü teşkil eden beş sıra friz geometrik ve bitkisel motiflerle bezenmiştir.

Cephede taçkapı üzerine inşa edilen iki minare, tabana kadar inen ve taçkapı ile bütünleşen süslemeli kaideleriyle tam bir simetrik uyum içindedir. Yivli olan minarelerin yivlerinin arası, birkaç

Sivas Gökmedrese ve planı

